

Slika Mađara u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja: politička instrumentalizacija povijesti?

Zelić, Martin

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:447243>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni prijediplomski studij Povijesti i Engleskog jezika i književnosti

Martin Zelić

**Slika Mađara u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja:
politička instrumentalizacija povijesti?**

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni prijediplomski studij Povijesti i Engleskog jezika i književnosti

Martin Zelić

**Slika Mađara u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja:
politička instrumentalizacija povijesti?**

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2. rujna 2024. godine

Martin Zelić, 0122239559

SAŽETAK

Slika Mađara u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja, od 1868. do 1918., zanimljiva je iz nekoliko razloga. Prvi razlog je što se u oblikovanju slike o Mađarima može pratiti razvoj historijske znanosti u Hrvatskoj, odnosno njezino poznanstvenjenje i institucionalizacija osnutkom ustanova za visoko obrazovanje, čime historiografska djela postaju kvalitetnija. Osim razvoja historijske znanosti, može se uočiti i prisutnost političkih i ideoloških stajališta različitih autora. Nadalje, tadašnja Kraljevina Hrvatska i Slavonija, nalazila se unutar Kraljevine Ugarske. Odnosi između Hrvatske i Slavonije i Ugarske uređeni su Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. kojom Hrvatska i Slavonija dobivaju autonomiju u određenim poslovima unutarnje uprave, ali i dalje u određenom dijelu hrvatske javnosti, odnosno kod ljudi koji su sudjelovali u političkom životu zemlje, postoji nezadovoljstvo koje se kreće od prešutnog negodovanja do snažnog protumađarskog političkog djelovanja, koja se reflektira u raznim ideološki obojenim novinama, knjigama i ostalim tiskovinama. Snažni protumađarski stavovi i politička borba nestaju raspadom Austro-Ugarske 1918. i raskidom državnopravnih veza Hrvatske i Slavonije s Ugarskom. U središtu zanimanja ovog rada je slika Mađara u popularnim sintezama hrvatske povijesti Tadije Smičiklasa, Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića. Budući da su spomenuti povjesničari zastupali različita politička stajališta, djelovali u različitom vremenu i zastupali različite historiografske koncepcije, u radu je vidljiv utjecaj političkog i ideološkog predznaka u pisanju sinteza hrvatske povijest. Ta pristranost nije nužno svjesna, nego može predstavljati dominante interpretacije događaja i ustaljene prihvaćene narative, ali i manjkavosti teorija, metoda i koncepata u hrvatskoj historiografiji druge polovice 19. stoljeća.

Ključne riječi: hrvatska historiografija, Ugarska, Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. POZNANSTVENJENJE I INSTITUCIONALIZACIJA HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE.....	3
3. GLAVNI PREDSTAVNICI HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE NAGODBENOG RAZDOBLJA	5
3.1. Tadija Smičiklas (1843.-1914.)	5
3.2. Vjekoslav Klaić (1849.-1928.).....	6
3.3. Ferdo Šišić (1869.-1940.)	7
4. „HRVATI U OČIMA MAĐARA, MAĐARI U OČIMA HRVATA“: SLIKA DRUGOGA OD 1868. DO 1918. GODINE.....	8
5. „POVIJEST KAO POLITIČKI I IDEOLOŠKI ALAT?“: ANALIZA SLIKE MAĐARA U POPULARNIM PREGLEDIMA NACIONALNE POVIJESTI.....	10
5.1. <i>Poviest hrvatska</i> , I.-II. (1882., 1879.)	10
5.2. <i>Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća</i> , 1-5 (1899. - 1911.) ...	16
5.3. <i>Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. - 1918.</i> (1962.)	18
6. ZAKLJUČAK.....	21
7. POPIS IZVORA I LITERATURE	23

1. UVOD

Prije početka 19. st. historiografija je smatrana granom retorike s primarno didaktičkom ulogom. Do sredine 17. st. formira se kritika izvora koja uz ideju o dinamičnoj kvaliteti vremena rađa znanstvenu erudicijsko-genetičku historiju. Osim koncepta povijesti kao procesa, buđenje nacionalne svijesti i stvaranje nacionalnih država omogućavaju historiografiji institucionalizaciju na sveučilištima, u muzejima, arhivima i ostalim kulturnim institucijama. Unatoč spomenutom napretku, historiografija 19. st. usko je vezana uz politiku države i opravdavanje dominacije određene države na onima koje nisu dosegle isti stupanj razvoja.

Hrvatske zemlje, tada u sklopu Austrijskog Carstva, kasnije Austro-Ugarske, sa zakašnjenjem preuzimaju teorije i metode njemačke historiografije, tek u drugoj polovici 19. st. Pojava znanstvene i profesionalne historiografije u Banskoj Hrvatskoj neodvojiva je od potrebe hrvatskog plemstva i malobrojnih pripadnika građanske elite za obranom svojih povlastica od mađarskih težnji za ukidanjem hrvatske državopravne posebnosti. Pod utjecajem konceptata karakterističnih za srednjoeuropski tip nacionalizma, hrvatsko plemstvo i građanska elita do 1830. razvijaju modernu hrvatsku nacionalnu svijest. Dakle, ona tada prestaje biti istovjetna staleškoj svijesti koja se izražavala kroz podijeljene povlastice određenom staležu. Stoga se tada javlja ilirski pokret, koji nastoji svojim kulturnim djelatnostima integrirati hrvatske i ostale južnoslavenske zemlje, no zbog slabog odjeka preobražava se u hrvatski nacionalni preporod.

Radeći na zaštiti hrvatskog povijesnog prava, pojedini političari, birokrati i aristokrati prikupljaju dokumente koji dokazuju hrvatsku posebnost unutar ugarskog dijela države. Oni imaju protumađarsko stajalište i ističu različitosti Hrvata i Mađara tijekom povijesti. Tada nastaje bezbroj stereotipnih slika o Mađarima u hrvatskoj javnosti, ali i historiografiji. Kada u drugoj polovici 19. st. hrvatska historiografija doseže razinu usporedivu s velikim europskim historiografijama, i dalje se uočava prisutnost interpretacija i narativa koji su oblikovani u atmosferi snažnih hrvatsko-mađarskih sukoba. Dakako, i samo razdoblje od 1868. do 1918. obilježeno je borbom hrvatskih oporbenih političara za širenjem hrvatske autonomije i integracijom hrvatskih zemalja koja se često suprotstavljala interesima ugarskih vladajućih krugova, ali prisutnu „hungarofobiju“ u javnom diskursu, posebice za banovanja Károlya Khuen-Héderváryja, može se smatrati pretjeranom. Hrvatsko-ugarskom Nagodbom iz 1868. hrvatska autonomija je ozakonjena i dobiva konstitucionalni okvir.

Cilj je rada analizirati koliko je slika Mađara u hrvatskoj historiografiji od 1868. do 1918. bila instrumentalizirana u svrhe tadašnjih dominantnih političkih i ideoloških strujanja u Kraljevini

Hrvatskoj i Slavoniji. Navedeno se nastoji postići analizom popularnih pregleda hrvatske povijesti Tadije Smičiklase, Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića, odnosno pišu li o suživotu Hrvata i Mađara sa simpatijom ili prezirom, prešućuju li određene događaje i činjenice, ističu li samo hrvatski karakter nekog događaja, bitke ili pokreta zanemarujući pritom mađarsku ulogu, opisuju li suradnju između Mađara i Hrvata u određenim razdobljima ili prikazuju hrvatsku povijest kao borbu protiv mađarskih nastojanja za uvođenje mađarskog jezika i ukidanja hrvatske zasebnosti.

Poglavlje „Poznanstvenjenje i institucionalizacija hrvatske historiografije“ bavi se postankom znanstvene historiografije u Hrvatskoj. Na temelju djela Mirjane Gross i Stjepana Antoljaka, prikazuju se vanjski (njemačka historiografija) i unutarnji (hrvatsko-mađarski sukobi, pojava nacionalizma, hrvatski narodni preporod) poticaji, uloga utjecajnih pojedinaca u politici i javnom životu i utemeljenja visokoobrazovnih institucija za nastanak znanstvene i profesionalne hrvatske historiografije. Poglavlje „Glavni predstavnici hrvatske historiografije nagodbenog razdoblja“ donosi sažete biografske okvire trojice istaknutih povjesničara, Tadije Smičiklase, Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića, oslanjajući se na radove Damira Agičića, Mire Kolar Dimitrijević, Miroslava Kurelca i Hodimira Sirotkovića. Sljedeće poglavlje „Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata’: Slika drugoga od 1868. do 1918. godine“ donosi pregled percepcije Hrvata u mađarskoj javnosti i Mađara u hrvatskoj javnosti, s osvrtom na najvažnije političke opcije. Ovo poglavlje se temelji na monografiji Dinka Šokčevića *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata* i knjige *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom 19. stoljeću“*, koju čine prilozi velikog broja autora. Posljednje poglavlje, „Povijest kao politički i ideološki alat?’: Analiza slike Mađara u popularnim pregledima nacionalne povijesti“, detaljnom analizom sinteza nacionalne povijesti, *Poviest hrvatska I.-II.*, *Povjest Hrvata I.-V.* i *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskog naroda*, trojice spomenutih povjesničara želi donijeti odgovor na tezu rada, uz korištenje Nevena Budaka, Tomislava Raukara, pregleda mađarske povijesti Lászla Kontlera i Pétera Hanáka.

2. POZNAVANJE I INSTITUCIONALIZACIJA HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE

Početak 19. st. u europskim državama postepeno se profesionaliziraju velike nacionalne historiografije. Pod utjecajem ideje evolucije u njemačkoj idealističkoj filozofiji, ideologije nacionalnih integracija, dostignuća filologije tijekom 18. st. i romantizma dolazi do spajanja tradicije erudicije i genetičke historije. Historiografija humanizma, prosvjetiteljstva i romantizma imala je narativnu i praktičnu ulogu, dok se historijska erudicija bavila prikupljanjem, kritikom i objavljivanjem izvora u obliku dicionara, repertorija i zbirki kao obavijesnih vrela za spoznaju prošlosti. Historijska erudicija stvara metode i tehnike historijske znanosti, tada se sistematski razrađuju discipline pomoćnih povijesnih znanosti, koje svoj strogo znanstveni oblik dobivaju tijekom njemačkog historizma u 19. st. Veliku ulogu spajanju ovih odvojenih tradicija odigralo je oblikovanje nacionalne svijesti. Naime, oblikovanje nacionalne svijesti temelji se na spoznaji političkih, kulturnih i društvenih činjenica koje je potrebno objasniti zbog opravdanja ideologije, državnopravnog kontinuiteta, društvene uloge, opravdanja djelatnosti itd. na temelju povijesnih argumenata.¹

Hrvatska historiografija, također, prolazi kroz sve navedeno, ali s određenim zakašnjenjem. Ona se poznavanju u drugoj polovici 19. st. kroz objavljivanje zbirki izvora i rasprava o nacionalnoj povijesti. Novi zamah profesionalizacija dobiva utemeljenjem Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu 1874. gdje se obrazuju domaći profesionalni povjesničari.²

Za razliku od zapadnoeuropskih društava, gdje se oblikuje snažni građanski sloj, među Hrvatima se historijska svijest³ javlja kod plemstva i imućnog građanstva koje provodi promjene na temelju konzervativnog liberalizma s ciljem očuvanja vlastite gospodarske društvene i političke moći.⁴ Historiografija, dakle, nije kulturna pojava nastala društvenom preobrazbom, nego važna komponenta za obranu hrvatske autonomije nasuprot centralizacijskim nastojanjima mađarskog plemstva. Stoga prema Gross hrvatska historiografija tijekom 19. st. ima dva zadatka:

¹ Mirjana Gross, *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski institut za povijest, 1976), 92-93; 99-10; Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi liber, 1996), 172.

² Gross, *Suvremena historiografija*, 172.

³ Koncept historijske ili povijesne svijesti izrazito je kompleksan i postoje nesuglasice oko njegove definicije. Većina autora povijesnu svijest definira kao kompleksan suodnos interpretacija prošlosti, doživljavanja sadašnjosti i djelovanja u budućnosti s ciljem konstruiranja iskustva u vremenu. Prisutnost historijske svijesti podrazumijeva svijest pojedinca o kretanju događaju u vremenu. Glavne funkcije tako definirano historijskog mišljenja su vremenska životna orijentacija, odnosno čovjekovo slobodno određivanje ciljeva svoje djelatnosti, i stvaranje povijesnog identiteta, koje rezultira proizvodnjom povijesne kulture. Nebojša Blanuša, „Povijesna svijest mladih u Europi na prijelazu milenija“, *Politička misao* 42 (2005), br. 3: 67-68; Gross, *Historijska znanost*, 13-14.

⁴ Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb: Barbat, 2002), 107-108.

„obavijestima o hrvatskoj povijesti pomagati jačanje nacionalne svijesti u procesu hrvatske nacionalne integracije te isticanjem tradicionalne hrvatske autonomije podupirati teške političke borbe za modernu hrvatsku autonomiju sa značajem državnosti“.⁵

Temelj na kojem se može pratiti postupno poznanstvenjenje hrvatske historiografije su djela Ivana Lučića *De regno Dalmatie et Croatiae libri sex* i *Illyricum Sacrum*, napisana korištenjem dostignuća erudicije. Utjecaj historiografije Göttingenske škole mogao je doprijeti posredstvom Kraljevske akademije u Zagrebu, osnovane 1776. Nije poznato kako se predavala povijest na Mudroslovnom i Teološkom fakultetu, no na Pravnom fakultetu se predavala opća historija i historija staleža na temelju priručnika göttingenskih profesora, vjerojatno Gottfrieda Achenwalla i Johanna Christiana Gatterera. Ipak, na poznanstvenjenje od pedesetih godina najviše utječu zbirke izvora njemačke povijesti, *Monumenta Germaniae historica*, i sljedbenici historijske metode Leopolda von Rankea. Potreba za stvaranjem historije kao „narodne znanosti“ nastaje nakon pokušaja uvođenja „nacionalne historije Velike Austrije“ u nastavu tijekom neoapsolutizma 1850-ih.⁶

Osnutkom *Društva za jugoslavensku pověstnicu i starine* 1850., na inicijativu Ivana Kukuljevića Sakcinskog, napravljen je prvi korak prema produkciji znanstvene historiografije. Društvo ističe u svojem *Nacrtu pravila Društva*, težnju za kritičkom obradom povijesti hrvatskog naroda i nacionalnim buđenjem. Kukuljević, predsjednik Društva, svojom arhivarskom djelatnošću i radovima budi kod hrvatskog građanstva nacionalnu i političku svijest. Članovi Društva posjećuju domaće i strane knjižnice i arhive kako bi istražili izvore za hrvatsku povijest. Kukuljević, kao predsjednik Društva, ostavio je veliki trag u hrvatskoj historiografiji 19. stoljeća stvaranjem znanstvene podloge za daljnja istraživanja. Kukuljevićev zbornik *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (1861.), objavljen s ciljem opravdanja hrvatske državopravne ideologije, postaje neizmjerljivo važan prilog borbi za hrvatsku političku autonomiju.⁷ Dakle, tijekom pedesetih i šezdesetih godina hrvatska historiografija razvija svoju teoriju i metode kako bi se mogla suprotstaviti mađarskoj, djelomice i austrijskoj, historiografiji, koje primjenom znanstvenih metoda pokušavaju osporiti hrvatsko povijesno pravo i autonomni status unutar ugarskog dijela Monarhije. Stoga, prikupljanjem, odabiranjem, sređivanjem, kritikom i objavljivanjem izvora, pojedinci poput Kukuljevića Sakcinskog i Bogoslava Šuleka stvaraju uvjete za profesionalnu eruditsko-genetičku historiju koja ima svoje temelje na objavljivanju povijesnih izvora i rezultata

⁵ Gross, *Suvremena historiografija*, 173.

⁶ *Isto*, 174.

⁷ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija* (Zagreb: Matica hrvatska, 2004), 399-400; 413-414; Gross, *Suvremena historiografija*, 174-176.

istraživanja u časopisima i izdanjima Jugoslavenske akademije te nastavom na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu koja prati program inspiriran Rankeovim seminarima. S vremenom stariji povjesničari sazrijevaju, a mlađi nakon fakultetske izobrazbe se uključuju u znanstvenu produkciju. Osnutkom katedre za povijest na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu stvaraju se uvjeti koji omogućuju povjesničarima bavljenje teorijsko-metodološkim problemima struke. Prema tome, u razdoblju od 1880. do 1918. hrvatska historiografija doseže razinu znanstvenosti i institucionalizacije usporedive s metodama, teorijama, radom i rezultatima velikih europskih historiografija.⁸

3. GLAVNI PREDSTAVNICI HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE NAGODBENOG RAZDOBLJA

3.1. Tadija Smičiklas (1843.-1914.)

Tadija Smičiklas ostao je u hrvatskoj historiografiji poznat kao autor prve cjelovite sinteze hrvatske povijesti u dva sveska, *Poviest Hrvatska* (1882. i 1879.) i zbirke izvora *Diplomatički zbornik - Codex diplomaticus* (1904.). Rođen u seljačkoj obitelji, Smičiklas pohađa šest razreda gimnazije u Zagrebu, a sedmi i osmi razred završava u nadbiskupskom sjemeništu. Uz potporu vladike Đure, svoga rođaka, nagrađen je stipendijom za studij povijesti i zemljopisa u Pragu.⁹ Nakon samo godinu dana, nastavlja studij na bečkom Institutu za austrijska historijska istraživanja. Po završetku studija vraća se u Hrvatsku gdje predaje po raznim gimnazijama. Nakon dolaska u Zagreb, odmah se uključuje u rad Matice hrvatske. Aktivno sudjeluje u poslovima Matice, posebno u izdavanju knjiga, stoga već 1874. je odabran za odbornika.¹⁰ Nakon smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskog 1889., Smičiklas je izabran za predsjednika Matice hrvatske. Nakon uspjeha njegove *Poviesti hrvatske* postaje profesorom na Katedri hrvatske povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Osim znanstvenog rada, bavi se i politikom.¹¹ Dvaput djeluje u saboru kao zastupnik Neodvisne narodne stranke (1884–87 i 1897–1902), protiveći se politici

⁸ Gross, *Suvremena historiografija*, 177-178.

⁹ Hodimir Sirotković, „Tadija Smičiklas - život i djelo (u povodu 150. obljetnice rođenja)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 18 (2000): 10-11.

¹⁰ Gross, *Suvremena historiografija*, 177; Sirotković, „Tadija Smičiklas – život i djelo“, 11.

¹¹ Sirotković, „Tadija Smičiklas – život i djelo“, 13.

vana Héderváryja i režimske Narodne stranke. Posebice je zapažen njegov govor 3. listopada 1885. kojim kritizira banovo premještanje dokumenata iz zagrebačkog u budimpeštanski arhiv.¹²

Smičiklasove historiografske koncepcije nastaju pod utjecajem prethodnih hrvatskih povjesničara, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Franje Račkog i Matije Mesića, ali i obrazovanja stečenog na Institutu za austrijska historijska istraživanja u Beču. Smičiklas upozorava o nedostatku znanstveno utemeljene sinteze povijesti hrvatskog naroda. Smičiklas se prihvaća tog zadatka misleći „da narod za njom uzaludno vapi, govoreći: dajte nam sliku prošlosti naše!“.¹³ U uvodu svoje sinteze Smičiklas kaže kako piše „pragmatičnu povijest“ koristeći metode „novovjekovne“ historiografije. Ističe kako kritička upotreba izvora je temelj za pisanje povijesti. *Poviest Hrvatska* napisana je u duhu historizma; riječ je o političkoj povijesti koju piše primarno kroz djelovanje vladara i banova.¹⁴ U središte djela stavlja „Hrvate i Hrvatsku“ interpretirajući smisao hrvatske povijesti u neprestanoj borbi Hrvata sa susjednim narodima koje ih žele nadjačati, a unatoč stalnoj opasnosti, uspjeli su sačuvati vlastitu kulturu i identitet.¹⁵ Osim političke povijesti, Smičiklas piše i poglavlja o unutarnjem uređenju i kulturnim prilikama, no istraživanje područja društvenog života nije poprimila značajnije razmjere osim „ukrasa“ uz političku događajnu historiju.¹⁶

3.2. Vjekoslav Klaić (1849.-1928.)

Rođen u učiteljskoj obitelji, Klaić rano djetinjstvo provodi u Vinkovcima, no zbog očeva se posla obitelj seli u Zagreb. Nakon završetka gimnazije u Varaždinu, 1869. uz pomoć vladine stipendije upisuje u Beču studij povijesti i geografije. Već kao student uključuje se u rad hrvatskog akademskog društva „Velebit“, a prve radove počinje objavljivati u *Viencu*, do smrti objavljuje preko 400 radova i članaka u novinama. Njegovo najpoznatije djelo je sinteza *Povjest Hrvata*,

¹² Sirotković, „Tadija Smičiklas – život i djelo“, 13. Ulomak govora u saboru od 3. listopada 1885. godine: “Gospodo moja! Svaki sviestan Hrvat teško je osjećao onaj prezir, koj je ban grof Khuen-Hedervary pokazao prema uzrujanomu narodu hrvatskomu, kad je on spise odpremio u budimpeštanski arhiv, onaj dan, kada je u novinama izašao poziv dr. Mazzure i drugova na predsjedništvo, da sazove izvanrednu saborsku sjednicu. Svaki sviestan Hrvat morao se je iz dna srca ogorčiti, kada je u službenim novinama, ne ću reci itakovo pero, jer je to i onako u ustima gotovo svega naroda, dokazivalo i da su svi spisi vlastništvo magjarsko. Mene je mnogo muke stajalo, da svladam ne izmjernu ogorčenost, koja mi je palila srce kroz ovo 2 mjeseca dana”. U ostatku govora objašnjava po kojim kriterijima banova odluka o premještanju dokumenata u budimpeštanski arhiv nije legitimna i žali se na stanje baštinskih ustanova u Kraljevini Hrvatskoj-Slavoniji. *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske Slavonije i Dalmacije. Godina 1884.-1887.*, sv. 1 (Zagreb: Narodne novine, 1887), 837-840.

¹³ Miroslav Kurelac, „Povjesnik Tadija Smičiklas i njegove historiografske koncepcije“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 18 (2000): 47-49.

¹⁴ *Isto*, 50-51.

¹⁵ Gross, *Suvremena historiografija*, 178.

¹⁶ Kurelac, „Povjesnik Tadija Smičiklas i njegove historiografske koncepcije“, 51-52.

objavljena u pet svezaka između 1886. i 1911. Godine 1873. dobiva posao nastavnika povijesti i zemljopisa na zagrebačkoj gimnaziji. Radi kao suplent na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu od 1878. do 1882., ali ne postaje docentom zbog geografskih i etnografskih radova o Bosni, tada najaktualnijeg vanjskopolitičkog pitanja Austro-Ugarske. Klaić postaje profesorom opće povijesti tek 1893., umirovljen je 1922. godine bez obrazloženja objavom u *Službenom listu Kraljevine SHS*. Prema političkoj orijentaciji Klaić je pripadao struji umjerenog pravaštva. Zastupao je stajalište da su Hrvati dominantan narod u Hrvatskoj što ga dovodi u nemilost tijekom vladavine Hrvatsko-srpske koalicije kada gubi svoje namještenje. Aktivno se uključuje u politički život 1910. kandidaturom na listi napredne stranke Nikole Tomašića, nakon što Tomašić postane banom, financijski pomaže Klaiću u izdavanju petog sveska *Povjesti Hrvata*. Nakon Tomašićeve ostavke, Klaić ne sudjeluje aktivno u politici.¹⁷

Po mišljenju Mire Kolar Dimitrijević još nije poznato koju je metodu Klaić primjenjivao i kojoj je historiografskoj školi pripadao jer njegovi radovi nisu temeljito istraženi.¹⁸ Prema svojim osnovnim idejama pripada njemačkoj erudicijsko-genetičkoj historiografiji, s većom širinom za društvene tijekove, ali je manje kritički oprezan u „puštanju izvora da govore“. U pristupu temama obazire se na odnos između istaknutih pojedinaca i „gomile ili mase“, umanjujući ulogu ličnosti u povijesti. Proučavanje „velike gomile ljudstva“ smatra vrijednim predmetnom promatranja za postizanje spoznaje o nekom staležu, narodu ili zajednici. Prema Klaiću „historija je znanost o razvitku ljudi gledajući na njihovo djelovanje kao socijalna bića“. Iako glavni predmet historije treba biti istraživanje „života i razvitka državnog kao individua“, Klaić upozorava o neadekvatnosti političke historije u objašnjavanju kulturnih pojava zato što ljudi kao socijalna bića stvaraju različiti oblik komunalnog života u kojima se uočava uloga kulture.¹⁹

3.3. Ferdo Šišić (1869.-1940.)

Za razliku Smičiklase i Klaića, koji vrhunac svoje karijere doživljavaju prije Prvog svjetskog rata, Ferdo Šišić je neupitno bio dominantan povjesničar u međuratnom razdoblju te je i danas jedan od najvećih hrvatskih povjesničara.²⁰ Poslije završenog školovanja u Zagrebu upisuje studij povijesti u Beču, no nakon tri semestra odustaje od studija, zbog financijskih razloga

¹⁷ Mira Kolar-Dimitrijević, „Hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić i njegov doprinos odgoju Hrvata“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008), br. 1: 370-375.

¹⁸ *Isto*, 384.

¹⁹ Gross, *Suvremena historiografija*, 180-182.

²⁰ Damir Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“, *Historijski zbornik* 70 (2017), br. 2: 469.

uzrokovanih očevom bolešću. Studij geografije i povijesti završava u Zagrebu, te radi po raznim gimnazijama u Hrvatskoj i Slavoniji. Na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu od 1902. predaje hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest.²¹ Usko se specijalizirao za srednjovjekovnu povijest te je objavio niz značajnih djela i izvora, kao što su *Priručnik izvora hrvatske historije* (1914.), *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925.), *Letopis Popa Dukljanina* (1928.) i mnoga druga.²² Poput Smičiklase i Klaića, Šišić također sudjeluje u političkom životu Banske Hrvatske. Godine 1908. izabran je u sabor na listi Hrvatsko-srpske koalicije kao zastupnik kotara Vinkovci. Kasnije podupire bana Nikolu Tomašića i pristaje uz Stranku narodnog napretka, čiji je tajnik 1911.²³

Po svojim historijskim koncepcijama Šišić pripada genetičkoj historiji. Za razliku od Klaića, Šišić se u svojim djelima referira na ključne koncepte njemačkog historizma, ponajviše na „učenje o idejama“. Tvrdi da ideje nisu ništa mistično ili transcendentalno, nego duševni sadržaj određenog razdoblja koja se javljaju kod većine pojedinaca dobivajući time „historijsku važnost“. Povjesničar, prema Šišiću, ostaje objektivan samo ako često razmišlja utječu li na njega „dnevne politike, vjere, zvanja ili slično“, što se vidi kroz pridavanje suvremenih ideja prošlim događajima i ljudima. Kao i prijašnji nacionalni povjesničari, Šišić ne gleda negativno na ideološko-političku zadaću historije, koja prema njemu ne utječe na objektivnost izvještaja. Za njega je historija „neumrla duša“ u „nacionalnom“ tijelu, a glavna joj je zadaća sačuvati uspomene predaka, ona treba biti „ponos seljaka i velikaša“. Prema Šišiću historija zadržava svoju didaktičku ulogu, ona i dalje ostaje učiteljicom života.²⁴

4. „HRVATI U OČIMA MAĐARA, MAĐARI U OČIMA HRVATA“²⁵: SLIKA DRUGOGA OD 1868. DO 1918. GODINE

Razdoblje od 1868. do 1918. godine obilježeno je kompleksnim odnosima koji rezultiraju različitim predodžbama o Hrvatima u Mađarskoj i Mađarima u Hrvatskoj i Slavoniji. Zbog nedostatka izvora o mišljenju širih narodnih masa, istraživači su primorani koristiti se izvorima koje su pisali uglavnom malobrojni pripadnici elite i građanstva. Njihova gledišta uglavnom ovise

²¹ Mira Kolar, „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911.“, *Scrinia Slavonica* 3 (2003), br. 1: 414-415; Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“, 469.

²² Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“, 469.

²³ Kolar, „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911.“, 416-417 i 430.

²⁴ Gross, *Suvremena historiografija*, 184-185.

²⁵ Naslov poglavlja je preuzet od imena monografije Dinka Šokčevića *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugog*. Dinko Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugog* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2006).

o političkim čimbenicima, a svojim utjecajem, kroz djela, ideje i praksu, imaju aktivnu ulogu u oblikovanju predodžbe u procesu vertikalne integracije novih društvenih slojeva.²⁶ Narodna stranka se protivila sklapanju Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. i njezini pripadnici imaju negativan stav o Mađarima. Dolaskom bana Khuen-Héderváryja na vlast 1883., Narodna stranka se pretvara u režimsku stranku i više ne vodi borbu protiv neravnopravnosti Hrvatske i Slavonije naspram Ugarske. Nakon odlaska Héderváryja, 1903., javlja se politika novog kursa koja želi uspostaviti suradnju s mađarskom opozicijom, koja traži reviziju dualističkog uređenja, u zamjenu za proširenje hrvatske autonomije. U isto vrijeme Stranka prava je konstantno protumađarski nastrojena i njezini predstavnici i pristaše ističu pravo hrvatskog naroda na političku samostalnost unutar okvira Austro-Ugarske Monarhije.²⁷ Kao i u Hrvatskoj, u ugarskim političkim krugovima pogled na Hrvate ovisi o stranačkoj i ideološkoj orijentaciji. Liberalna stranka ima pozitivan, ali suzdržan stav prema Hrvatima, dok parlamentarna oporba kritizira uređenje uspostavljeno Nagodbom iz 1868. godine.²⁸ U zadnjih dvadeset godina postojanja Monarhije nastaje veliki broj političkih stranka, od socijaldemokratskih, seljačkih i konzervativnih, pa nastaje izrazito heterogena slika o Hrvatima u Ugarskoj, a u Hrvatskoj se tada primjećuje podvojena slika ovisno o pripadnosti režimskoj Hrvatsko-srpskoj koaliciji ili oporbenim strankama.²⁹

Sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, Hrvatska i Slavonija dobivaju široku autonomiju. Tada dobivaju autonomiju u poslovima unutrašnje uprave, pravosuđa, bogoštovlja i nastave. U mađarskim novinama izlaze članci koji hvale sklapanje Nagodbe tvrdeći da će Hrvatska i Slavonija „nedvojbeno vrlo brzo, zahvaljujući temeljima dobivenim nagodbom procvasti u svim pravcima“. Unatoč optimističnim procjenama mađarskih novina, tek nakon dvadeset godina se

²⁶ Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 117-118; Dinko Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 16-17. Statistički podaci dobro ilustriraju strukturu stanovništva Kraljevine Hrvatske-Slavonije u ovom razdoblju. Prema popisu stanovništva iz 1880. 7.24% stanovništva živjelo je u gradovima, a do 1910. godine 21%. Zamjećuje se značajan porast urbane populacije, no on je zanemariv u poredbi s rastom urbane populacije u ukupnom stanovništvu zapadnoeuropskih i većine srednjoeuropskih država. U Banskoj Hrvatskoj nije postojala dominantna i snažna građanska klasa koja bi oblikovala politički diskurs sukladno svojim interesima, nego većinu stanovništva čine seljaci. Dok je u urbanim naseljima nepismenost do 1910. svedena na oko 10%, na selu je i dalje oko 55% stanovništva nepismeno. Sukladno urbanizacijskom i industrijalizacijskom trendu, novi stanovnici gradova uglavnom potpadaju radničkoj klasi. Zbog svega navedenog, broj stanovnika koji je mogao aktivno sudjelovati u političkom životu Banske Hrvatske bio je malen. Visoki imovinski cenzus i ostale kriterije za pravo glasa zadovoljavalo je samo 2.5% stanovništva (Izbornim zakonom iz 1910. pravo glasa dobiva 8.8% stanovništva), stoga politički stavovi malobrojnog biračkog tijela ne predstavljaju gledište većine stanovništva, odnosno treba upotrijebiti drugačiji pristup prilikom istraživanja. Božena Vranješ-Šoljan i Robert Skenderović, „Demografska slika Hrvatske od početka 19. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb: Matica hrvatska, 2016), 124-128; Ljiljana Dobrovšak, „Zakonodavna i izvršna vlast u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918.“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb: Matica hrvatska, 2016), 45 i 63-67.

²⁷ Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 125-128; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 23-24.

²⁸ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 38-39.

²⁹ *Isto*, 40.

vide počeci ubrzanijeg razvoja. Među ugarskim političkim krugovima vladao je konsenzus o dobrobiti Nagodbe za mađarsko-hrvatske odnose, s izuzetkom Lajosa Kossutha, koji je u emigraciji predlagao davanje veće autonomije Hrvatskoj i Slavoniji. Mađarski tisak je pretežito dijelio stavove ugarskih političkih krugova i uvjerio javnost kako su mađarsko-hrvatski odnosi normalizirani. Stoga protumađarski pokret 1883. godine izaziva čuđenje u mađarskoj javnosti, a ugarska politička elita nezadovoljstvo Hrvata smatra neutemeljenim.³⁰ Dok režimski tisak karakterizira pomirljivi ton i paternalistička blagonaklonost, u tisku mađarske oporbe dolazi do promjene stava o Hrvatima, kao reakcija na protumađarski pokret, ali i na poticaj pojedinaca nesklonih Hrvatima. Tako Frigyes Pesty, povjesničar i zastupnik u Ugarskom saboru, kritizira Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Njegovi istomišljenici traže reviziju Nagodbe i ukidanje hrvatske autonomije.³¹

Socijaldemokratske i građansko-radikalne stranke koje se javljaju potkraj 19. stoljeća pozitivno gledaju na Hrvate. Stranka neovisnosti sa svojim koalicijskim partnerima, koja dolazi na vlast u svibnju 1906., osuđuje hrvatski nacionalni pokret i kritizira Héderváryjev neuspjeh u implementaciji politike „pacifikacije“ Hrvatske, ipak članovi iste stranke i partneri s oduševljenjem gledaju na Riječku rezoluciju i želju Hrvatsko-srpske koalicije, na borbu protiv Beča i reviziju dualističkog sustava. Ovakvo političko suglasje traje do 1907., kada dolazi do raskida zbog odredaba „željezničke pragmatike“. Slomom Austro-Ugarske Monarhije nakon Prvog svjetskog rata Hrvati i Mađari imaju pozitivnu sliku jedni o drugima, posebice kad je u pitanju suradnja između intelektualaca.³²

5. „POVIJEST KAO POLITIČKI I IDEOLOŠKI ALAT?\": ANALIZA SLIKE MAĐARA U POPULARNIM PREGLEDIMA NACIONALNE POVIJESTI

5.1. *Poviest hrvatska*, I.-II. (1882., 1879.)

Dvosveščana *Poviest hrvatska* Tadije Smičiklasa prva je opširna sinteza hrvatske povijesti. U predgovoru Smičiklas navodi kako „mnogo godina uzdišu svietsni rodoljubi hrvatski za

³⁰ Dinko Šokčević, „Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa od 1790. do 1918.“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb: Matica hrvatska, 2016), 601.

³¹ Šokčević, „Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa od 1790. do 1918.“, 602; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 39-40.

³² László Kontler, *Povijest Mađarske: Tisuću godina u Europi*, prev. Draženka Kešić i Silvije Devald (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 301; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 40-41.

sustavnom napisanom historijom svoga naroda“.³³ Iako njih nije naveo u sintezi, njezinu znanstvenost opravdava na temelju obilnog korištenja izvora i literature. Smičiklas vjeruje kako je takva sinteza hrvatske povijesti, pisana po „zakonima historijske umjetnosti za narodnu poviest“, nužna za jačanje nacionalne svijesti i upoznavanje nacionalne povijesti. Smičiklas želi ojačati nacionalnu svijest u širem puku pa se nada kako će njegova sinteza naići na veliki javni interes.³⁴

O mađarskom osvajanju Panonske nizine, hrvatsko-mađarskim odnosima i utemeljenju mađarske države Smičiklas ima negativno mišljenje. Mađare uspoređuje s Hunima i Avarima zapisujući „a evo sada takova novoga biesnoga naroda, evo Magjara!“³⁵ Potom s izrazitom melankolijom opisuje kako je „u neprekidnom redu cvalo nekoliko krasnih država slavenskih“³⁶ koje su Mađari uništili „utisnuvši se kao klin“ među Slavene i osnivanjem svoje države onemogućili zbližavanje plemena naših. Mađarske pljačkaške pohode ne opisuje jer „nije naša zadaća slikati divlje običaje Magjara, niti da pratimo njihove krvave provale u Njemačku“, nego se fokusira na prve hrvatsko-mađarske odnose.³⁷ Osvrće se na Tomislavove sukobe citirajući zapis iz „našeg starog ljetopisa“ (Hrvatska redakcija *Barskog ljetopisa*, poznatiji kao *Ljetopis popa Dukljanina*)³⁸ o mnogim kneževim pobjedama nad Mađarima koje je uvijek uspješno svladao, posebice izdvaja pobjede 915. i 920. „kada su njihovi čopori srljali u Italiju“.³⁹ Slično mišljenje o doseljavanju i prvim desetljećima mađarske države donose drugi slavenski povjesničari u Monarhiji, primjerice František Palacky.⁴⁰

Dolazak Arpadovića na hrvatsko prijestolje Smičiklas pripisuje jednom hrvatskom plemiću, „koji budući od svojih suplemenika progongjen mnogimi uvriedami i mnogimi štetami, [...], otidje u Ugarsku. Tude pristupi pred kralja Vladislava, stade ga nagovarati i uputi ga, da

³³ Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska II.* (Zagreb: Matica hrvatska, 1879). Stranice predgovora nisu numerirane.

³⁴ *Isto.* Predgovor

³⁵ Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska I.* (Zagreb: Matica hrvatska, 1882), 215.

³⁶ O prostoru Panonske nizine prije doseljavanja Mađara postoji malo sačuvanih izvora. Unatoč navedenome, suvremena historiografija odbacuje Smičiklasovu tvrdnju o prosperitetu ili procvatu slavenskih država u Panonskoj nizini u vrijeme seobe Mađara. Velikomoravska kneževina, koju Smičiklas ocjenjuje najmoćnijom slavenskom državom, nakon Svatoplukove smrti 894. suočava se s dinastičkim sukobom između sinova preminulog vladara, pobunama i vojnom intervencijom njemačkog kralja Arnulfa. Dakle, mađarska invazija je bila završni udarac. Sličnu sudbinu doživljava i Koceljeva kneževina sa središtem u blizini Balatona, no o njoj imamo daleko manje sačuvanih obavijesti. Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* (Zagreb: Leykam International, 2018), 139-140.

³⁷ Smičiklas, *Poviest Hrvatska I.*, 216.

³⁸ Ovaj izvor prvi objavljuje Mavro Orbini pod nazivom *Il regno degli Slavi* (Kraljevstvo Slavena). Djelo se datira u drugu polovicu 12. ili 13. stoljeće. Autor je anonimn, navodno svećenik barske biskupije. Djelo opisuje povijest izmišljene dinastije koja je vladala između 5. i 12. stoljeća na prostoru Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Duklje i Srbije. Do 1000. godine, djelo donosi izmišljene događaje i nepouzdan podatke. Splitski plemić Dmine Papalić 1500. u Poljicama nalazi hrvatsku redakciju ljetopisa. Nevjerojatnije napisana oko 14. st., ona stavlja Hrvate u središte te povijesti, zbog čega više govori o hrvatskoj povijesti vremena u kojem nastala. Iz navedenog se može zaključiti da u ovom slučaju Smičiklas nije dosljedno primijenio standarde kritičke metode. Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 20-21.

³⁹ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 217.

⁴⁰ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 305.

izadje osvojiti kraljevstvo hrvatsko“. Ovo objašnjenje dolaska Arpadovića na vlast preuzeo je iz kronike Tome Arhidakona *Historia Salonitana*, no Smičiklas ne problematizira pouzdanost *Historie Salonitane* kao povijesnog izvora.⁴¹ U nastavku prenosi i „ugarsku predaju“ prema kojoj su Arpadovići rodbinskim vezama preuzeli vlast u Hrvatskoj.⁴² Opisujući Ladislavov pohod 1091. osvrće se na osnutak Zagrebačke biskupije. Smičiklas negativno gleda na utemeljenje biskupije jer je njezino područje izdvojeno iz nadležnosti splitskog nadbiskupa, „dosadanjega primasa kraljevstva hrvatskoga“, i pripojeno mađarskoj crkvenoj strukturi.⁴³ Ta negativna ocjena je razumljiva uzme li se u obzir sukob između hrvatskih i mađarskih crkvenih krugova u drugoj polovici 19. stoljeća. Naime, nakon što je Zagrebačka biskupija postala nadbiskupijom 1852., bulom pape Pija IX. *Urbi primum placuit*, Katolička crkva u Hrvatskoj i Slavoniji stječe samostalnost od Ugarske. Međutim, Mađari se nastavljaju uplitati u hrvatske političke prilike nametanjem promađarski orijentiranih kandidata za zagrebačke nadbiskupe, a tek devedesetih godina 19. st. hrvatski episkopat se izborio za svojeg kandidata.⁴⁴

Opis Kolomanova dolaska na prijestolje opisuje oslanjajući se na sadržaj *Pacte convente* koju smatra pouzdanim izvorom. S velikom simpatijom opisuje smrt Petra Svačića izjavljujući „tko se nebi sustavio nad palom glavom ovoga Hrvata i onih junaka njegovih, koji su volili i nevidjeti više sunce sjaje nad zemljom hrvatskom, nego li da vide onaj zlatni vienac slave hrvatske na glavi kralja drugoga naroda“.⁴⁵ Smičiklas, dakle, osobama iz prošle stvarnosti bez ustručavanja pridaje anakronističke stavove o nacionalnoj svijesti.⁴⁶ Budak zaključuje kako je kasnija tradicija zaboravila „kralja“ Petra, a tek hrvatska historiografija 19. st. stvara mit o „sudbonosnom“ kraju samostalnosti hrvatske srednjovjekovne države.⁴⁷ Dakako, takav emocionalan pristup je trebao izazvati emocionalnu reakciju kod čitatelja, kao što je Smičiklas izložio u predgovoru prvom

⁴¹ *Historia Salonitana*, kronika splitskog svećenika Tome Arhidakona (oko 1200.-1268.), prikazuje povijest splitske Crkve. Glavni cilj autora kronike je povezati splitsku s tradicijom salonitanske metropolije. Najveći dio kronike čini razdoblje 12. i 13.st., ali sadrži i dragocjene podatke o ranijim razdobljima, vjerojatno zasnovanima na temelju tada pohranjenih dokumenata u arhivu splitske Crkve. Suvremena historiografija nepouzdanima smatra obavijesti o događajima prije 12. stoljeća. Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 19.

⁴² Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 259-260.

⁴³ *Isto*, 261.

⁴⁴ Između 1878. i 1881., otprilike u vrijeme kada je Smičiklas dovršavao oba sveska, trajao sukob oko uspostavljanja crkvene hijerarhije u okupiranoj Bosni i Hercegovini. Ugarski episkopat je htio crkvenu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini staviti pod svoju nadležnost, čemu se oštro protivio biskup Strossmayer, on se zalagao za povezivanje bosanskohercegovačke crkvene hijerarhije sa Zagrebačkom nadbiskupijom. Spor završava 8. lipnja 1881. ugovorom između Svete Stolice i Austro-Ugarske Monarhije o uspostavi samostalne crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini. Naravno, treba upozoriti da opisani mađarsko-hrvatski crkveni odnosi nisu nužno utjecali na Smičiklasove stavove. Ipak, članovi njegove obitelji zauzimali su visoke pozicije u Grkokatoličkoj crkvi u Hrvatskoj, stoga je mogao biti поближе upoznat s crkvenim prilikama. Zoran Grijak, „Hrvati i Sveta Stolica od 1790. do 1918.“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb: Matica hrvatska, 2016), 628-629.

⁴⁵ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 264.

⁴⁶ *Isto*, 264.

⁴⁷ Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 288.

izdanju sinteze.⁴⁸ Na kraju opisa o gubitku samostalnosti donosi narodnu pjesmu, koju je pronašao Pavao Ritter Vitezović, o navodnoj udaji žene kralja Stjepana za Kolomana, koji je prikazan kao fizički odbojna osoba, mađarski srednjovjekovni izvori jednako negativno opisuju Kolomanov fizički izgled.⁴⁹

Početak vladavine Arpadovića u Hrvatskoj objašnjava kao uspostavu personalne unije nakon što je Koloman prisegao na uvjete *Pacte convente*.⁵⁰ O vladarima iz dinastije Arpadovića piše koristeći se mađarskim izvorima te valorizira njihove vladavine ovisno kako određeni izvor piše o pojedinom vladaru.⁵¹ Posebno se ističe vrlo pozitivna ocjena vladavine kralja Bele IV. Opisuje kraljevu borbu protiv Mongola, ali smatra „da su Hrvati najstrašnijega neprijatelja Europe potukli i spasili Italiju od te strašne paleće i svu kulturu uništujuće nemani“⁵², te hvali obnovu Slavonije i Hrvatske nakon provale Mongola.⁵³ Smičiklas, na kraju *knjige pete*, donosi pozitivan zaključak o razdoblju vladavine Arpadovića: „Poštivali su Arpadovci državnu osebnost kraljevstva hrvatskoga time, jer su najviše puta dali svoje sinove kruniti za kralje hrvatske ili su pak komu od mlađjih sinova dali vladanje u Hrvatskoj“.⁵⁴

O dolasku Anžuvina na vlast u Ugarskoj i Hrvatskoj ističe ključnu ulogu Pavla Šubića koji je bio „sva nada i ufanje“ štićenicima Karla Roberta. Uglavnom pozitivno opisuje vladavinu Karla Roberta, no kritizira slamanje hrvatskih magnata, posebice knezova Šubića, i neuspješne ratove s Venecijom. Vladavinu kralja Ljudevita ocjenjuje još pozitivnije, posebice pobjedu nad Venecijom i Zadarski mir 1358. koji smatra „svakako najsjajnijim uspjehom na jadranskom moru u poviesti hrvatskoj od više vjekova“.⁵⁵

Za poraz u Mohačkoj bitci 1526. krivi kaločkog nadbiskupa, Pavla Tomorija, i kraljevsko vijeće koje mu je savjetovalo neka Mađari obrane slavu i čast kraljevstva, a ne Frankopan i njegovi Hrvati jer „tada bi samo njega zapala slava pobjede u koju se mi uzdamo“.⁵⁶ Poraz na Mohačkom polju smatra pogibeljnim za Hrvate i Mađare, no *knjigu osmu* zaključuje pismom Krste Frankapana

⁴⁸ Smičiklas, *Poviest hrvatska II*. Vidjeti bilješku 33.

⁴⁹ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 266; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 307.

⁵⁰ O vjerodostojnosti *Pacte convente*, poznate još i pod nazivom *Qualiter*, vodile su se žestoke rasprave u hrvatskoj historiografiji. Pojedini istraživači, poput Šišića, prihvaćaju sadržaj spisa, dok drugi, poput Nade Klaić, smatraju spis falsifikatom. U nekim novijim radovima ponovno se nastoji dokazati točnost *Pacte*. Ipak, danas najviše pobornika stoji iza teza o dataciji *Pacte* u 14. stoljeće. Dakle, *Pacta* bolje ilustrira kako je hrvatsko plemstvo sebe doživljavalo u vremenu nastanka dokumenta, nego opis navodnog sporazuma iz 1102. godine. Tomislav Raukar, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2002), 33 i 48-50.

⁵¹ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 307.

⁵²

⁵³ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 349-350.

⁵⁴ *Isto*, 374.

⁵⁵ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 377, 397 i 419; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 308.

⁵⁶ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 722-723.

senjskome biskupu Jožefiću u kojem govori o ulozi božje volje u pogibiji kralja Ludovika II. i porazu Mađara.⁵⁷

U prikazu 17. st. važnu ulogu ima Zrinsko-frankopanska urota.⁵⁸ Smičiklas piše kako nakon sklapanja Vašvarskog mira 1664. „navale svi najpoglavitiji velikaši i dostojanstvenici Ugarske i Hrvatske moliti i zaklinjati cara, neka poslije ovako sjajne pobjede mira neprima“.⁵⁹ Ističe zajedničku suradnju Mađara i Hrvata u Zrinsko-frankopanskoj uroti opisujući zajedničko djelovanje Franje Wesselényija i Nikole Zrinskog u borbi protiv sklopljenog mira. Nakon smrti Nikole Zrinskog, Smičiklas opisuje i prenosi zakletvu koju su izrekli Petar Zrinski i Franjo Wesselényi jedan drugome da „po zakonih i ustavih i po povlasticah dobivenih od kraljeva Ugarsku i Hrvatsku čuvaju i brane do poslednje kapi krvi“.⁶⁰

Početak 18. st., 1703., izbija Rákóczijev ustanak,⁶¹ Smičiklas gotovo u potpunosti citira Poziv Franje Rákóczija hrvatskom plemstvu za potporu u rušenju habsburške vlasti. Prema Smičiklasovom tumačenju „ovaj sjajni proglas nenadje odaziva u Hrvata, te mu odgovore, da nisu voljni protestantizam podupirati, proti komu se tako dugo u svojoj zemlji bore“.⁶² Dalje neutralno opisuje prodor pobunjenika na područje Hrvatske i njihov poraz, ne osuđujući napad na Hrvatsku.⁶³

Prije prikaza zasjedanja Ugarskog sabora 1790. Smičiklas predstavlja glavne napatke s kojima hrvatski poslanici odlaze na zasjedanje Sabora. Posebice se žali kako „dugo već zaboravljaju velikaši hrvatski svoju domovinu [...], sada eto i plemstvo voljno je trgnuti sablju na samoga kralja, ako povriedi Ugarsku, jer je u njoj i Hrvatsku povriedio“.⁶⁴ Dalje objašnjava kako se prvi put pojavio „mađarski duh“ kao rezultat napretka postignut za vladavine Josipa II. (1780. - 1790.). Taj mađarski duh, prema Smičiklasu, manifestira se u zahtjevima za ukidanjem hrvatskih političkih prava i nametanjem mađarskog jezika Hrvatima. Kako bi ilustrirao promjenu

⁵⁷ Smičiklas, *Poviest hrvatska I.*, 724.

⁵⁸ U mađarskoj historiografiji ova urota je poznata pod nazivom Magnatska urota ili Wesselényijeva urota. U djelima mađarskih povjesničara prvo se navode mađarski urotnici pa zatim Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Péter Hanák, *Povijest Mađarske*, prev. Drago Roksandić i Veljka Čolić-Peisker, 86-87; Kontler, *Povijest Mađarske*, 183-184.

⁵⁹ Smičiklas, *Poviest hrvatska II.*, 165.

⁶⁰ *Isto*, 173.

⁶¹ Rákóczijev ustanak ili Rákóczijev rat za neovisnost naziv je za pobunu koja je izbila na poticaj nezadovoljnih kmetova i seljaka 1703. u pograničnom području između Poljske i Ugarske. Bunu predvodi Ferenc II. Rákóczy, erdeljski plemić čiji je otac sudjelovao u Magnatskoj uroti. Ustanak je naišao na uspjeh zbog situacije u Europi. Naime, Habsburška Monarhija je tada sudjelovala u Ratu za španjolsko naslijeđe (1701.-1714.). Hanák, *Povijest Mađarske*, 86-87; Kontler, *Povijest Mađarske*, 191-193.

⁶² Smičiklas, *Poviest hrvatska II.*, 286; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 310.

⁶³ Smičiklas, *Poviest hrvatska II.*, 286-287.

⁶⁴ *Isto*, 394.

raspoloženja hrvatske javnosti citira stihove jedne protumađarske pjesme: „slobodna smo kraljevstva, ako je koga biti stid Hrvatom, neka podložan služi divljim Hunom“.⁶⁵

Nakon 1790. i zasjedanja Ugarskog sabora, prikaz Mađara u Smičiklasovoj sintezi postaje krajnje negativan. Krivi hrvatsko plemstvo što je učinilo Hrvatsku provincijom Ugarske. Spominje težnju Mađara „da će od Adrije do Karpata vladati jedan narod s jednim jezikom“.⁶⁶ Ponovno osuđuje mađarske težnje za stvaranjem jedinstvene nacionalne države opisujući zasjedanje Ugarskog sabora 1825.: „Nisu niti Mađari osjećali potrebe, da stečevinu velike francuske revolucije [...] protisnu kao pravo jamstvo konstitucije. Samo se brinu za osiguranje mađarske narodnosti“.⁶⁷ Potom tvrdi kako hrvatsko plemstvo nije jakom nacionalnom svijesću branilo svoj položaj, nego s gledišta državnopravnog položaja, što se mijenja pojavom ilirskog pokreta. Obrađujući ilirski pokret, Smičiklas se koristi *Ilirskim narodnim novinama*, književnim djelima i drugim tiskovinama, koje na mnogim mjestima doslovno citira. Opisuje djelovanje znamenitih iliraca i značaj njihov pojedinačnih djela i publikacija u borbi protiv mađarskih pretenzija.⁶⁸

Posljednje stranice sinteze zauzima opis događaja 1848. godine. Smičiklas prenosi navodnu izjavu Lajosa Kossutha: „Gdje je Hrvatska, nemogu je naći na karti“, kojom želi objasniti „bezobzirne“ pretenzije mađarske vlasti prema Hrvatskoj. Prikazuje imenovanje baruna Josipa Jelačića banom i pokušaje „primirivanja duhova“, no prešućuje mađarski prijedlog za pomirenje na sastanku Batthyányja i Jelačića. Osim tog prijedloga, prešućuje i prijedlog Ferenc Deáka i Bertalana Szemereja. Smičiklasova sinteza završava objavom rata Ugarskoj i prelaskom Jelačićeve vojske preko Drave.⁶⁹

U Smičiklasovoj sintezi prevladava negativna slika u prikazu Mađara. Autor često doslovno citira izvore kako bi dočarao događaje ne primjenjujući kritičku metodu. Odabire emocionalan i sentimentalni leksik koji kod čitatelja treba probuditi suosjećanje i sažaljenje nad sudbinom i patnjama sunarodnjaka u prošlosti. Uzme li se u obzir Smičiklasovo sudjelovanje u radu Hrvatskog sabora kao zastupnika Neodvisne narodne stranke, moguće je razumjeti njegov negativan opis Mađara, nezadovoljstvo Nagodbom iz 1868. i govore protiv Khuen-Héderváryja za vrijeme „arhivske afere“ 1885. Unatoč navedenom, valja naglasiti da Smičiklasovi znanstveni radovi nemaju izrazitu političku ili ideološku crtu.⁷⁰

⁶⁵ Smičiklas, *Poviest hrvatska II.*, 396.

⁶⁶ *Isto*, 398.

⁶⁷ *Isto*, 425.

⁶⁸ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 312.

⁶⁹ Smičiklas, *Poviest hrvatska II.*, 496; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 312-313.

⁷⁰ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 305.

5.2. Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, 1-5 (1899. - 1911.)

Klaićeva sinteza *Povjest hrvatska*, objavljena u pet svezaka između 1899. i 1911., kojom je htio obuhvatiti povijest od doseljavanja Hrvata do kraja 19. st., no nije u tome uspio jer peta knjiga završava 1608. godinom. U predgovoru govori o borbi Hrvata za očuvanje identiteta i autonomije „najstarije kraljevine habsburške monarhije“. 19. st. naziva stoljećem narodnosti u kojem su Hrvati vodili najžešću borbu koja bi možda završila porazom da ban Josip Jelačić nije vojnom silom i „žrtvom 40 000 hrvatskih junaka“ spriječio Mađare tijekom revolucije 1848. godine. Klaićevo djelo vrlo detaljno obrađuje događaje, a na kraju svakog sveska obrađuje teme iz društvene, ekonomske i kulturne povijesti.⁷¹

Klaić se osvrće na dolazak Mađara u Panonsku nizinu opisujuću propast slavenskih zemalja. Za razliku od Smičiklasa, koji govori o prosperitetu slavenskih zemalja u Panonskoj nizini, Klaić realistično opisuje njihove probleme tvrdeći da „neuredjenim tada Magjarima bila bi lako odoljela Moravska sjedinjena sa Slovinskom zemljom, a pomagana od franačke države; no o takvoj slozi nije bilo ni govora“.⁷² Ovakvo tumačenje blisko je stavu suvremene historiografije. Klaić, također, negativno opisuje mađarske pljačkaške pohode, ali ne koristi tendenciozan i subjektivan leksik. Oprezno, ali s uočljivom sentimentalnošću, opisuje Tomislavove pobjede nad Mađarima. Piše kako „Magjari bježe kraj Zagreba, kraj Požege, kraj Vukovara, a iza Vukovara vratiše se tužni pred kneza Arpada“.⁷³ Prema kronici *Gesta Hungarorum*, vjerojatno napisana u 12. st., prepričava mađarsko osvajanje Vukovara, Zagreba i Požege te njihovu stalnu vlast nad području Donjeg Međuriječja i srednjovjekovne Slavonije. U 19. st. vodio se spor između mađarske i hrvatske historiografije oko ovog pitanja, većina suvremenih medievista odbacuje oba stajališta.⁷⁴

Dolazak Arpadovića na hrvatsko prijestolje Klaić pripisuje ženidbenim vezama. Zvonimirova žena je bila sestra ugarskog kralja Ladislava, te ne iznosi verziju o hrvatskom plemiću koji je „izdao domovinu“. O utemeljenju Zagrebačke biskupije piše bez izražavanja subjektivnog mišljenja. Kao i Smičiklas, Klaić opisuje gubitak hrvatske samostalnosti kao tragediju: „Preko lješova Petrovih junaka stupi Koloman na tlo bijelohrvatske banovine tražeći

⁷¹ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 315-316.

⁷² Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Prvi* (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) 1899), 69-70.

⁷³ *Isto*, 72.

⁷⁴ Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, 289.

svagdje, da mu se narod pokori“.⁷⁵ Kolomanov dolazak na vlast opisuje prepričavanjem sadržaja *Pacte convente*, njezinu sadržajnu točnost Klaić ne problematizira. Poglavlje završava opisom Kolomanove krunidbe „starodrevnom krunom hrvatskom, koja je nekad resila Tomislava, Petra Krešimira i Dimitriju Zvonimira“.⁷⁶ U poglavlju o razdoblju vladavine dinastije Arpadovića pozitivno ocjenjuje Kolomanovu vladavinu zbog ratova protiv Venecije i uspostavljanja potpune vlasti nad Dalmacijom. Pozitivno piše i o vladavini Bele IV. i hercega Kolomana, uglavnom opisuje zasluge Hrvata u obrani kralja od mongolske provale i kraljevu ulogu u razvoju hrvatskih gradova.⁷⁷ Najveće zasluge dolasku dinastije Anžuvina na vlast pripisuje Pavlu Šubiću. Vladavinu Karla Roberta pozitivno ocjenjuje: „Svojim reformama bijaše Karlo učinio Ugarsku jakom i bogatom“.⁷⁸ Ludovikovu vladavinu opisuje kao uspješnu, hvali širenje hrvatskih granica, pobjedu u ratu protiv Venecije i kraljevo podupiranje gradova i varoši, ali kritizira slamanje moći hrvatskog plemstva jer „je [Ludovik] mrzio svaku inu vlast pored svoje“.⁷⁹

Vladavinu Matije Korvine smatra pozitivnom. Slično kao i u opisu vladavine Ludovika II., kritizira Korvinovo ograničavanje povlastica hrvatskim magnatima, posebice Frankopana, ali hvali kraljevu podršku sitnom plemstvu, gradovima i pravednost.⁸⁰ Ističe da je „hrvatskomu narodu ostao kralj Matijaš u dobroj uspomeni“ i da „kralj Matijaš živi i danas još u predaji hrvatskoga i slovenačkoga puka“.⁸¹ Kao i Smičiklas, Klaić slično opisuje Mohačku bitku. Prenosi kako Mađari nisu htjeli pričekati Krstu Frankopana jer nisu htjeli svoju slavu prepustiti Hrvatima. Nakon detaljnog opisa Mohačke bitke i njezinih posljedica, Klaić prenosi Frankopanovo „hrvatsko pismo“ senjskom biskupu Franji Jožefiću, sadržaj tog pisma Smičiklas je kratko prepričao u svojoj sintezi.⁸²

Opisujući odabir Ferdinanda I. za kralja Hrvatske, Klaić naglašava kako su hrvatski staleži donijeli odluku samostalno i neovisno od Ugarske. Potom citira pismo koje dokazuje svijest hrvatskih staleža o posebnosti Hrvatske. Za razliku od Smičiklasa, Klaić borbu protiv Osmanlija prikazuje kao zajednički pothvat Mađara i Hrvata.⁸³

⁷⁵ Klaić, *Povjest Hrvata I.*, 123-124 i 127.

⁷⁶ *Isto*, 127.

⁷⁷ Klaić, *Povjest Hrvata I.*, 229-230; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 316.

⁷⁸ Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Drugi: Dio prvi* (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1900), 3-4 i 70-71.

⁷⁹ *Isto*, 192-194.

⁸⁰ Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Drugi: Dio treći* (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1904), 154.

⁸¹ *Isto*, 158.

⁸² Klaić, *Povjest Hrvata III.*, 354 i 357-358.

⁸³ Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Knjiga peta* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1988), 83-86.

Ukupno gledajući Klaićevo djelo je znanstvenije, on izbjegava korištenje nepreciznih pojmova i fraza. Klaić događaje opisuje koristeći neutralan leksik, što nije slučaj kod Smičiklasa koji koristi emocionalan i sentimentalni jezik u opisu i ocjeni nekih događaja za daljnji razvoj Hrvatske u prošlosti. Klaićevo djelo i dalje pristupa iz nacionalne perspektive i ideologije, ali on se osim u predgovoru, ne može toliko lagano iščitati. S obzirom na njegove političke stavove, može se pretpostaviti da bi negativno ocijenio ulogu Mađara u hrvatskoj povijesti 19. st., posebice ako se pogleda Klaićevo mišljenje o Jelačiću u predgovoru prvom svesku. Ipak, njegova slika Mađara nije u potpunosti negativna, Klaić piše o zajedničkoj borbi Mađara i Hrvata protiv Osmanlija. O srednjovjekovnoj Ugarskoj i njezinim dinastijama piše bez značajnijeg uplitanja suvremenih stajališta i predrasuda, ali ne može se okarakterizirati pozitivnom.⁸⁴

5.3. Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. - 1918. (1962.)⁸⁵

Ferdo Šišić najznačajniji je hrvatski povjesničar međuratnog razdoblja. Iako su njegova djela nakon 1918. poznatija, objavio je nekoliko značajnih djela tijekom nagodbenog razdoblja. U njegovim djelima pogled na mađarsku povijest i suživot Hrvata i Mađara značajno se razlikuje od već navedenih povjesničara.⁸⁶

Doseljavanju Mađara Šišić pristupa objektivnije nego prijašnji autori, on sažima glavne teorije o porijeklu Mađara i opisuje njihovu migraciju od pradomovine do Panonske nizine. Dok Smičiklas, a Klaić u manjoj mjeri, opisuju mađarsko naseljavanje kao nasilno Šišić konstatira kako je dolazak Mađara uništio njemački utjecaj koji je rastao na području Panonske nizine.⁸⁷ Također, prilikom opisa mađarskih pljačkaških pohoda ne koristi pejorativne izraze i emocionalni jezik. Ipak, Šišić, kao i većina tadašnjih hrvatskih historiografa, ne problematizira točnost izvora prema kojima je Tomislav porazio Mađare, nego samo navodi „kako ih je sretno odbio od svojih granica [...] i svoju vlast proširio po najvećem dijelu nekadašnje Panonske Hrvatske“.⁸⁸ Kao što je već spomenuto u ovom radu, nije poznato je li se vlast hrvatskih knezova i kraljeva prostirala do Drave.

Obavještavajući o izumrcu narodne dinastije spominje krug oko kraljice Jelene koji poziva kralja Ladislava u Hrvatsku. Šišić izvještava kako je Ladislav planirao ovladati Hrvatskom i dalmatinskim gradovima, ali ga je od tog nauma odvratila provala Kumanaca u Ugarsku. Prema

⁸⁴ Klaić, *Povijest Hrvata I.*, III-IV; Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 317.

⁸⁵ Prvo izdanje ove sinteze objavljeno je 1916. godine. Nakon Prvog svjetskog rata Šišić proširuje sintezu događajima do 1918. godine i objavljuje drugo izdanje 1920. godine. Planirao je objaviti i treće izdanje, no zaustavlja ga smrt. Jaroslav Šidak 1962. priređuje treće izdanje za objavu.

⁸⁶ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 320-321.

⁸⁷ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskog naroda* (Split: Marjan tisak, 2004), 128-129.

⁸⁸ *Isto*, 152-153.

Smičiklasu, Ladislavov pohod je završio pobjedom Hrvata, a Almoša postavlja vladarom već zauzete Slavonije. Kao godinu osnutka Zagrebačke biskupije navodi 1094., osim toga ne donosi nikakav sud o tom događaju. Izvješćuje o bitki na Gvozdu kao povijesnoj činjenici te za gubitak neovisnosti krivi „neslogu, zavist i krvavo gloženje najodličnijih narodnih sinova, kojima su još uvijek bili plemenski interesi preći od narodnih“.⁸⁹ Za razliku od Smičiklasa i Klaića, on objašnjava da „treba imati na umu da je samo plemstvo u to doba više marilo za svoje privilegije i ličnu korist negoli za narodni značaj države“.⁹⁰ U ovome stavu prepoznaje se polagano reinterpreteranje dominantnih činjenica u hrvatskoj historiografiji druge polovice 19. st., odnosno Šišić srednjovjekovnom čovjeku ne pripisuje osjećaj nacionalne svijesti. Dolazak Kolomana na vlast interpretira sporazumom između Kolomana i Hrvata. Šokčević tvrdi da je Šišić prije 1918. držao *Pactu conventu* vjerodostojnom, a nakon 1918. ne zagovara strogo pridržavanje njezinog sadržaja.⁹¹

O mađarsko-hrvatskom suživotu do 1790. ima pozitivno mišljenje. Objašnjava kako su, postavši dijelom Ugarske, hrvatske zemlje postale zaštićenije od napada vanjskih neprijatelja i znatno povećale sudjelovanje u međunarodnoj trgovini. Dalje govori kako su Hrvati i Mađari imali mnogo toga zajedničkog, katoličku vjeru, latinski službeni jezik i zajedničke vanjskopolitičke i staleške interese, zbog čega Hrvati do 19. st. nisu ozbiljno razmišljali o raskidanju državnopravnih veza s Ugarskom. Odbija stajalište o dominaciji Mađara u Ugarskoj na temelju činjenice da ona nije bila nacionalna, nego pravna država u kojoj su hrvatski plemići bili nosioci hrvatskog državnog prava, odnosno privilegija. Za postupno opadanje jednakosti u narednim stoljećima ne krivi zanemarivanje centralne vlasti, već hrvatsko plemstvo koje se nije bunilo protiv integracije.⁹²

Negativnije mišljenje o Mađarima zamjećuje se u opisivanju mađarsko-hrvatskih odnosa nakon 1790. Iznosi govore hrvatskih poslanika koji na Saboru brane ukidanje latinskog i uvođenje mađarskog jezika. Ipak, kada prikazuje urotu Ignjata Martinovića, zahtjev za ujedinjenim Dalmacijom s Hrvatskom i francuski apsolutizam,⁹³ Šišić govori o suradnji i zajedništvu mađarskog i hrvatskog plemstva.⁹⁴ Opisujući zasjedanja Sabora od 1825. do 1827. i 1830., govori o otporu hrvatskih poslanika uvođenju mađarskog jezika kao obaveznog predmeta u školama. Šišić identificira „napad na municipalna prava Hrvatske“ i djelo Josipa Kuševića, *Iura municipalia* kao

⁸⁹ Šišić, *Povijest Hrvata*, 154.

⁹⁰ *Isto*, 156.

⁹¹ Šišić, *Povijest Hrvata*, 154-156; Šokčević, *Mađari u očima Hrvata, Hrvati u očima Mađara*, 321-322.

⁹² Šišić, *Povijest Hrvata*, 392-395.

⁹³ Francuski apsolutizam naziv je za razdoblje od 1812. do 1825. tijekom vladavine Franje I. (1792.-1835) kada nisu sazivani Ugarski i Hrvatski sabor, a carski dvor vodi izrazito reakcionarnu unutrašnju i vanjsku politiku. Dobrovšak, „Zakonodavna i izvršna vlast u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918.“, 33.

⁹⁴ Šišić, *Povijest Hrvata*, 396 i 409-410.

početak hrvatskog narodnog preporoda. Ilirski pokret gleda iz hrvatske perspektive, ali kada iznosi glavne točke i rasprave na ugarskom saboru objašnjava suprotnosti između mađarskih liberala i hrvatskih predstavnika. U tu svrhu prikazuje zalaganje mađarskih liberala za provođenje reformi i borbu protiv bečkog dvora koji koči provođenje modernizacijskih reformi u Ugarskoj.⁹⁵

Za mađarsko-hrvatski rat krivi Mađare, no za razliku od Smičiklase, ne prešućuje pokušaj pregovora između Jelačića i Mađara preko nadvojvode Ivana. Ipak, Šišić optužuje Mađare za ne prihvaćanje banovih prijedloga za pomirbu opisujući vojne pripreme koje su slijedile kao nužnost. Bitku kod Pákozda ocjenjuje neriješenom, a Jelačićevo kršenje trodnevnog primjera opravda potrebom za gušenje novoga ustanka u Beču.⁹⁶ Prema Šišiću u razdoblju neoapsolutizma dolazi do ponovnog zbližavanja Hrvata i Mađara koje je prekinuto ponovnim uvođenjem ustavnog stanja 1860., odnosno kada su Mađari tražili pripajanje Rijeke Ugarskoj.⁹⁷

Kod Šišića prevlada pozitivna slika o Mađarima u većem broju povijesnih razdoblja, nego kod prijašnjih autora. Šišić temama pokušava pristupiti objektivno tako što donosi negativne i loše strane pojedinih događaja i razdoblja.⁹⁸

⁹⁵ Šišić, *Povijest Hrvata*, 410-415.

⁹⁶ Šišić, *Povijest Hrvata*, 433-437; Šokčević, *Mađari u očima Hrvata, Hrvati u očima Mađara*, 323.

⁹⁷ Šišić, *Povijest Hrvata*, 452.

⁹⁸ Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 323.

6. ZAKLJUČAK

Poznanstvenjenje i institucionalizacija hrvatske historiografije velikim dijelom se javlja zbog potrebe za obranom hrvatskih municipalnih prava. Hrvatski političari i javni dužnosnici, poput Josipa Kuševića, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Franje Račkog, počinju prikupljati dokumente i izvore koji legitimiraju hrvatsko državno pravo. Osim obrane municipalnih prava, na modernizaciju povijesne znanosti utječe i potreba za vertikalnim širenjem nacionalne svijesti među nižim staležima i za integracijom hrvatskih zemalja u jednu cjelinu. Od 1850-ih nastaje velika potreba za pisanjem cjelovite sinteze hrvatske povijesti. Pošto je hrvatska znanstvena historiografija nastala u političkim okolnostima prožetim snažnim protumađarskim stavovima, mitovi nastali u to vrijeme, ali i političke i ideološke nesuglasice s Mađarima iz nagodbenog razdoblja, neizbježno ulaze u radove Tadije Smičiklasa, Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića.

Sinteza *Povijest hrvatska* Tadije Smičiklasa je najviše tendenciozna. Ona polazi od temeljne ideje hrvatske povijest kao borbe Hrvata za opstanka protiv drugih naroda, ponajviše Mađara. Njezin cilj je probuditi nacionalni duh i ojačati nacionalnu svijest u čitatelja. Dakle, može se reći da je povijest u slučaju Smičiklasove sinteze instrumentalizirana za potrebe hrvatske nacionalne ideologije. Sinteza *Povijest hrvatska* Vjekoslava Klaića daleko znanstvenije pristupa prikazivanju hrvatske povijesti. Klaić detaljnije opisuje pojedinačne događaje i na odnose Hrvata i Mađara u razdoblju prije 18. stoljeća gleda objektivnije, ne prešućuje zajedničku suradnju, ne koristi emocionalan i sentimentalni leksik. Unatoč navedenom, Klaić u predgovoru donosi negativnu sliku o Mađarima tijekom događaja 1848./49. godine prikazujući bana Jelačića gotovo kao spasitelja hrvatske zasebnosti i govori o svijetloj budućnosti Hrvatske. Klaić svoje djelo završava 1608. godinom, stoga je teško zaključiti bi li zadržao relativno objektivni pristup u prikazivanju kasnijih vremenskih perioda. U slučaju Klaićeve sinteze teško je govoriti o svjesnoj instrumentalizaciji povijesti u političke i ideološke svrhe, većina krivih interpretacija rezultat je niže razvijenosti historiografije i drugačijeg konceptijskog pristupa, kroz prizmu snažnog nacionalizma u 19. stoljeću. No treba napomenuti da Klaić želi prikazati „kako mali narod može opstati u okružju velikih“, navedeno se može interpretirati kao određeno podređivanje povijesti u svrhe konstruiranja metanarativa o karakteru hrvatske povijesti, što je Smičiklas otvoreno htio postići „konstruiranjem“ nacionalne povijesti. Kao što je već napomenuto, Šišić djeluje na samom kraju nagodbeno razdoblja. U njegovim se djelima primjećuje udaljavanje i odbacivanje nekih ustaljenih činjenica i interpretacija. U njegovoj sintezi *Povijest Hrvata* tako nailazimo na pozitivnu sliku Mađara, tako njihovi pljačkaški pohodi nisu prikazani emocionalno i negativno. Veliki zaokret od ustaljenih interpretacija se primjećuje u tome što *Pactu conventu* ne smatra nužno

vjerodostojnim izvorom, iako ne propitkuje njezin sadržaj. Na gubitak samostalnosti hrvatske države ne gleda kao tragediju, nego objašnjava pozitivne aspekte zajedničke države. Osim toga, Šišić objašnjava čitateljima o nepostojanju koncepta nacionalne svijesti u srednjem vijeku, što i prijašnji autori rade ali ocjenjuju izrazito negativno. Uzimajući u obzir cjelokupnu sliku, Šišić donosi temeljitiji i objektivniji prikaz hrvatsko-mađarskih odnosa i suživota od Smičklasa i Klaića.

Iako su analizirane sinteze različito prihvaćene u hrvatskoj javnosti, one su oblikovale metanarativ o hrvatskoj povijesti i kulturi. Suvremena hrvatska historiografija odbacila je većinu stereotipnih prikaza hrvatsko-mađarskih odnosa i suživota, ali u obrazovnom sustavu koji je pod kontrolom države, metanarativi su ostali snažno prisutni u javnosti kroz prikaze u nastavi i udžbenicima povijesti.

7. POPIS IZVORA I LITERATURE

Objavljeni izvori

1. Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Prvi*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1899.
2. Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Drugi: Dio prvi*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1900.
3. Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Drugi: Dio treći*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1904.
4. Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Knjiga peta* Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1988.
5. *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske Slavonije i Dalmacije, Godina 1884.-1887.*, sv. 1. Zagreb: Narodne novine, 1887.
6. Smičiklas, Tadija. *Povijest Hrvatska I*. Zagreb: Matica hrvatska, 1882.
7. Smičiklas, Tadija. *Povijest Hrvatska II*. Zagreb: Matica hrvatska, 1879.
8. Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Split: Marjan tisak, 2004.

Monografije

1. Antoljak, Stjepan. *Hrvatska historiografija*. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
2. Budak, Neven. *Hrvatska povijest od 550. do 1100*. Zagreb: Leykam International 2018.
3. Gross, Mirjana. *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1976.
4. Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi liber, 1996.
5. Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*. Preveli Dr. Drago Roksandić i Veljka Čolić-Peisker. Zagreb, 1995.
6. Kontler, László. *Povijest Mađarske: Tisuću godina u Europi*. Preveli Draženka Kešić i Silvija Devald. Zagreb: Srednja Europa, 2007.
7. Raukar, Tomislav. *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2002.
8. Stančić, Nikša. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Barbat, 2002.

9. Šokčević, Dinko. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugog*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.

Prilozi u periodici

1. Agičić, Damir. „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“. *Historijski zbornik* 70 (2017), br. 2: 469-474.
2. Blanuša, Nebojša. „Povijesna svijest mladih u Europi na prijelazu milenija“. *Politička misao* 42 (2005), br. 3: 65-88.
3. Kolar-Dimitrijević, Mira. "Hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić i njegov doprinos odgoju Hrvata." *Scrinia Slavonica* 8, br. 1 (2008): 367-397.
4. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911.“. *Scrinia Slavonica* 3 (2003), br. 1: 413-433.
5. Kurelac, Miroslav. „Povjesnik Tadija Smičiklas i njegove historiografske koncepcije“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 18 (2000): 45-54.
6. Sirotković, Hodimir. "Tadija Smičiklas - život i djelo (u povodu 150. obljetnice rođenja)." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 18 (2000): 9-16.

Prilozi u knjigama ili zbornicima radova

1. Dobrovšak, Ljijana. „Zakonodavna i izvršna vlast u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918.“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u “dugom” 19. stoljeću*, uredili Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 29-90. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.
2. Vranješ-Šoljan, Božena i Skenderović, Robert. „Demografska slika Hrvatske od početka 19. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u “dugom” 19. stoljeću*, uredili Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 109-132. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.
3. Šokčević, Dinko. „Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa od 1790. do 1918.“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u “dugom” 19. stoljeću*, uredili Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 109-132. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

4. Grijak, Zoran. „Hrvati i Sveta Stolica od 1790. do 1918.“, u *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u “dugom” 19. stoljeću*, uredili Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 29-90. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.